

הרב הראל דביר

טבילת כלים במרכז רפואי ציבורי

פתיחה

ברוב המרכזים הרפואיים בישראל נעשה שימוש יומיומי בכלי מאכל ממתכת שיוצרו על ידי גויים ולא נטבלו עם רכישתם. כך גם במסעדות ובתי מלון רבים, אלא ששם הועלה צד להיתר מדין 'כלי סחורה'. יש לברר את תוקפו של היתר כלי סחורה בבתי עסק למזון, ואת שייכותו במרכזים רפואיים, ובכך יעסוק המאמר הנוכחי.

א. צדדי ההיתר בטבילת כלים בבית עסק

כתב ה'טור' בהלכות טבילת כלים (יו"ד סי' קכ סעי' ח):

ודוקא בלוקח כלי מן הנכרי, אבל שואל או שוכר ממנו אינו צריך; אבל ישראל שלקח מן הנכרי והשאלו לחבירו - אסור להשתמש בו בלא טבילה, כיון שכבר נתחייב ביד הראשון.

על כך כתב ה'בית יוסף':

ומה שכתב: אבל ישראל שלקח מן הגוי והשאלו לחבירו אסור וכו'. כן כתבו שם התוספות (ע"ז עה, ב ד"ה אבל) והרא"ש (ע"ז ה, לה) בשם רשב"ם, וכן כתב סמ"ק (סי' קצט). וכתוב בהגהות אשירי (על הרא"ש שם): אבל אם לקחו חבירו¹ לחתוך קלפים ולא לצרכי סעודה, אין צריך להטבילו, שהרי שאלו הוא בידו. עכ"ל.² והיה נ"ל דישראל שקנה כלי מגוי לסחורה - אם מכרו לישראל אחר, אין הקונה צריך להטבילו; דכיון דלא נתחייב ביד הראשון שהרי לא היה עומד אלא לסחורה, ודמי להא דהגהות אשירי בלקחו לחתוך ולא לצרכי סעודה. אבל מדסיים וכתב: שהרי שאלו הוא בידו - משמע שאם היה לקוח בידו, היה חייב טבילה. ואם כן, הוא הדין בלוקח מהעומדין אצל ישראל לסחורה, כיון שמגוי לקחם. וכן הורה מורי הרב הגדול מהר"י בי רב ז"ל.

אם כן, ה'בית יוסף' דן לפטור מטבילה כשישראל קנה לסחורה ומכר לישראל אחר, אך הוא ממשיך ומדייק מלשון 'הגהות אשרי' שפטר דווקא את השואל לצורכי סעודה ממי שקנה כדי לחתוך קלפים: מכך שהפטור התייחס דווקא לשואל, משמע שהקונה לצורכי סעודה מתחייב, ואף כשקנה מישראל שקנה מגוי כדי לחתוך קלפים. נראה שהסכמת

1. 'חבירו' הוא היהודי הראשון שקנה ('לקחו') מהגוי, ואין צריך להטבילו' בהמשך המשפט מתייחס ליהודי השני ששאל מהקונה.

2. מקורו של ההגהות אשרי באור זרוע, עבודה זרה סי' רפט, וזו לשונו: 'ושואל כלי מחבירו ישראל צריך להטביל, שהרי בא לידי חיוב טבילה על ידי ישראל חבירו שלקחו; אבל אם לקח חבירו לחתוך קלפים ולא לצורכי סעודה, אינו צריך להטבילו, שהרי שאלו הוא בידו'.

מהר"י בירב מתייחסת למסקנתו המחמירה של ה'בית יוסף', ולא בהכרח שגם להנחה המובלעת בדברי ה'בית יוסף', שהקונה הראשון פטור כשקנה לסחורה. בשו"ת 'טוב טעם ודעת' (תליתאה; ח"ב סי' כב) דן ר' שלמה קלוגר בטבילת חביות שמכנים בהם יין שרף ('י"ש'), ובכלל דבריו חידש שאף המשתמש בכלים שקנה מגוי על מנת להכין מאכל ולסחור בו פטור מטבילה, שגם זה בכלל כלי סחורה ולא כלי אכילה. רש"ק העלה שלוש הסתייגויות מכך:

(א) ההיתר מוגבל לסירים אלו שאין כיוצא בהם שמיועד לשימוש אישי, וזו לשונו: שאר כלים אשר ראוי להשתמש בו מאכל אחר לעצמו אף בכה"ג טעון טבילה מכח לא פלוג מדרבנן כיון דאינו ניכר אם הוא לעצמו או לאחרים.
(ב) אין זה היתר מרווח אלא לימוד זכות על המנהג: 'כן נראה להמליץ בעד מנהג העולם'.
(ג) ההיתר מוגבל למקום שבו רוב השותים גויים:
במקום שרובן ישראל והוי עשייתן בשביל ישראל נראה דאם אין בו מ' סאה דיש להחמיר לטובלו בלי ברכה.

בשו"ת 'שבט סופר'³ כתב כעין דברי רש"ק, אך לא התנה זאת בכך שאין כיוצא בכלים אלו שמיועד לשימוש אישי, וגם לא בכך שיעד הייצור הוא גויים; אולם בדבריו מוזכר תנאי אחר, והוא שמדובר בכלי זכוכית שחייב טבילתם הוא מדרבנן, ולא בכלי מתכת. ב'דרכי תשובה'⁴ הביא את דברי ה'שבט סופר' ואחרונים נוספים⁵ שכתבו כעין דבריו ואף תיארו מנהג רווח להקל בזה, וסמך על דבריהם בכל כוחו. ואף שהביא בשם ה'שבט סופר' את התנאי של כלי זכוכית, מכלל דבריו בכל המקומות נראה שלמעשה לא דרש תנאי זה. וכן הקל בשו"ת יביע אומר⁶ 'בשעת הדחק', ובשו"ת 'יחווה דעת'⁷ אף בכלי מתכת, וכן כתב בנו בשו"ת הראשון לציון⁸. ובמקום אחר⁹ כתב הר"ע יוסף שבכהונתו ברבנות תל אביב הקפיד לטבול את כלי המסעדות, ולא לסמוך למעשה על היתר זה. אף בשו"ת 'מגיד תשובה'¹⁰ קיבל את דברי ה'דרכי תשובה', ואף שהתחבט בזה נראה שלמעשה סבר וקיבל, ובסוף דבריו כתב שהסכים לכך רבו, הרב רחמים חי חויתה הכהן (החתום שם בראשי התיבות: אחכ"ה). אף בשו"ת 'באהלה של תורה'¹¹ סבר וקיבל היתר זה. להיתר זה הסכים גם הרב שבתי לוי.¹²

ב. צדדי האיסור בטבילת כלים בבית עסק

אחרונים אחרים החמירו בדבר, מכמה סיבות שונות: (א) ה'איסור והיתר הארוך חלק על

3. שו"ת שבט סופר, יו"ד סי' סז מד"ה אלא דא"כ עד ד"ה אלא דגוף.

4. דרכי תשובה, יו"ד סי' קכ ס"ק יג, סז, ע, פח.

5. ערוה"ש, יו"ד סי' קכ סעי' מד-מה.

6. שו"ת יביע אומר, ח"ז יו"ד סי' ט.

7. שו"ת יחווה דעת, ח"ד סי' מד.

8. שו"ת הראשל"צ, ח"א יו"ד סי' ו.

9. הליכות עולם, ח"ז עמ' רסב.

10. שו"ת מגיד תשובה, ח"ג יו"ד סי' כב.

11. שו"ת באהלה של תורה, ח"א סי' כ אות ז ובמסקנות.

12. עלון 'הלכה שבועית' גיליון 78: טבילת כלים לבתי מלון מסעדות ואולמות, פרשת ויחי תשפ"ה.

עיקר היתרם של ה'אור זרוע' וה'הגהות אשרי', וחייב בטבילה כשישראל קנה מגוי שלא לצורך סעודה, וישראל אחר שאל מהקונה לצורך סעודה.¹³ ואף ה'בית יוסף' לא הביא ב'שלחן ערוך' את דעת ה'אור זרוע' אלא בלשון 'יש מי שאומר', ואף שלשון זו אינה מביעה הסתייגות בהכרח, אלא כך נוקט ה'בית יוסף' כשמביא דין בשם פוסק בודד שאינו מעמודי ההוראה - 'ייתכן שאם היה יודע שה'איסור והיתר' חולק, היה חושש לו.¹⁴ ואכן, הש"ך¹⁵ והט"ז¹⁶ הביאו את דברי האיסור והיתר' וכתבו שלמעשה יש לטבול ללא ברכה. ה'פרי חדש' השיב על דבריהם, וכתב שבטבילת כלים הולכים אחר רוב תשמישו של הכלי, ועוד כתב שאין חיוב טבילה על שואל שאינו בעלים, אך לא הביא ראיה לשתית טענותיו. ה'בינת אדם'¹⁷ הביא את הדעות השונות, ולהלכה חילק בין כלי מתכת שחיוב טבילתם מן התורה לכלי זכוכית שחיובם מדרבנן.¹⁸ לאור כל זה, נראה שגם אם בעל העסק נחשב לסוחר, יש מקום לחייב את הסועדים בטבילת הכלי, ולקוח אף עדיף על שואל בכך שהוא זכאי בדין לשימוש בכלי.

ב) פוסקים רבים נקטו ששימוש בכלי לייצור אוכל לסחורה הוא שימוש החייב בטבילה, והוא שונה מהותית מסחורה בכלי, ושלא כעיקר חידושם של הגרש"ק וה'שבט סופר'. כן כתב בשו"ת 'לבושי מרדכי',¹⁹ והסכים עם השואל שם, הרב מנחם גרשון מוסקוביץ.²⁰ וכן נקטו עוד מפוסקי דורנו: ר"מ פיינשטיין,²¹ ר"נ קרליץ,²² ר"ח קניבסקי בשם ה'חזון איש',²³ רש"ז אורבך,²⁴ רי"ש אלישיב,²⁵ ר"א וייס,²⁶ ר"מ מאזוז ותלמידו ר"מ לוי,²⁷ הרב משה

13. איסור והיתר הארוך, שער נח סי' פט: 'ופסק רשב"ם: ומיהו ישראל ששואל מחברו כלי שלקח מהכנעני, חייב להטבילו אחרי שכבר נתחייב בו הישראל ראשון. והא דאמר שאולין פטור, היינו שאולין מהכנעני, עכ"ל. ואפי' אם לא נתחייב ראשון בטבילתם ממש, כגון שלקחו למלאכתו, והשני שואלו לסעודה, דמכל מקום נתחייב בידו; דאילו היה הישראל ראשון עצמו רוצה לשמשו לסעודה, אפילו עראי - היה צריך להטבילו, כדאיתא לעיל [שם סעיף פה]. ספר איסור והיתר אינו מוזכר כלל בבית יוסף, והרמ"א (הקדמה לדרכי משה) כתב שהב"י לא הכיר: 'ועוד כתבתי הרבה תשובות גאוני, ותשובות אחרונים כתשובת מהרי"ל, ודברי האיסור והיתר הארוך אשר לא יזכרו מימי, והמחבר בית יוסף לא ראה מימי'.

14. ולכן קצת התקשיתי במה שכתב בשו"ת יביע אומר, ח"ז יו"ד סי' ט אות א בנוגע לנידונו, שקיבלנו הוראות מרן, שכן מרן לא הכיר את הדעה החולקת.

15. ש"ך, יו"ד סי' קכ ס"ק טז.

16. ט"ז, יו"ד סי' קכ ס"ק י.

17. בינת אדם, סי' סה.

18. בשו"ת יביע אומר, ח"ז יו"ד סי' ט אות א העיר על כך: 'אין דבריהם מוכרחים, שאפילו לדברי הפוסקים שטבילת כלי מתכות מדאורייתא, מכל מקום האיסור להשתמש בהם בלא טבילה הוא רק מדרבנן, ולא הבנתי את הערתו, שכן נושא הדיון אינו רק שימוש בלא טבילה אלא גם עצם חיוב הטבילה.

19. שו"ת לבושי מרדכי (קמא), יו"ד סי' פג.

20. שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון) סי' ה אות קלו, דן בזה, ולא ברור מה מסקנתו.

21. שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ד סי' כב; לתורה והוראה ב (תשל"ג), עמ' 20-21; מסורת משה, ח"א עמ' רכת.

22. חוט שני - טבילת כלים, סי' קכ סעי' ג עמ' לא.

23. הובא בשם בספר טבילת כלים (כהן) פ"ג הערה כד עמ' פט.

24. שו"ת מנחת שלמה (מהד' תשנ"ט; ח"ב סי' סו אות יד; לכאורה במהד' תשס"ה התשובה אינה מופיעה, ולא ברור מדוע): 'לענין אכילה בבתי מלון וכד' בכלים שאינם טבולים, לא נראה כמו שכתבו האחרונים להחשיבם ככלי סחורה; וכן בשמו בספר טבילת כלים שם, עמ' צ.

25. אשרי האיט, יו"ד ח"א פ"ט סעי' נז עמ' פו; שערי הוראה ג (תשס"ד) עמ' מב.

26. שו"ת מנחת אשר, ח"ג סי' נה: 'לענ"ד תימה גדולה לומר כן, דאין לך כלי סעודה גדול מזה'.

27. טהרת כלים (פרזיס), עמ' קלב.

שאל קליין,²⁸ הרב יצחק מרדכי הכהן רובין.²⁹ בספר 'ואכלת ושבעת'³⁰ נכתב שראוי להחמיר ולטבול בלי ברכה. ויעוין עוד בסקירת סיעות המקילים והמחמירים בספר 'דור המלקטים'.³¹

ואכן, נראה שיש הבדל גדול מאוד בין דברי ה'בית יוסף' שמתייחסים לכלי העומד לסחורה ואינו בא במגע עם אוכל, והוא ממש ככלי המשמש לחיתוך קלפים, ובין דברי אותם אחרונים שהרחיבו את ההיתר לכלי שמשמש בפועל ככלי מאכל בבית עסק, שבזה המאכל הוא שעומד לסחורה ולא הכלי. ובאמת, מסגנון לשון ה'בית יוסף' נראה שהוא לא ראה את עצמו כמחדש חידוש, והזכיר את פטור כלי סחורה כבדרך אגב וכדבר פשוט שאין כל צורך לדון בו ולנמקו, ועיקר דיונו היה על הקונה מהסוחר ולא על פטור הסוחר עצמו, ונראה שהסיבה לכך היא שהכלי בעודו ברשות הסוחר בו אינו בא במגע עם מאכל, ולכן פשוט לגמרי שהוא פטור מטבילה ואין בזה כל חידוש,³² ולכן ה'בית יוסף' הזכיר זאת בדרך אגב בדיונו על הקונה מהסוחר, ולא דן כלל על הסוחר עצמו. וכל זה אינו מתקיים כלל בכלי מאכל בבית עסק.

יש להוסיף שלשון הגמרא³³ בהגדרת הכלים החייבים היא 'כלי סעודה', וכלי בבית עסק אינו יוצא מכלל 'כלי סעודה'. מלבד זאת, בדברי חז"ל לא מצאנו מקור לפטור מטבילה בכלי עסק, וכך גם בדברי הראשונים, ה'שלחן ערוך' והרמ"א ונושאי כליהם המרכזיים. והרי עסקי הסעדה שונים היו מצויים בכל הדורות, כולל בזמן התנ"ך ובזמן חז"ל. דוגמה לכך הם הנחתום, החנווני והפונדקית, שהוזכרו פעמים רבות מספור בדברי התנאים והאמוראים, כבעלי עסק שמספקים מזון מוכן ומשתמשים בכלים שונים לשם הכנה, אחסון והגשה. וכבר בתנ"ך מוזכרים עסקים המספקים מזון מוכן, כגון מוכרי היין בנחמיה יג, טו, ועוד. לאור כל זה, קשה להבין את שתיקת חז"ל והראשונים, וכן בעלי ה'שלחן ערוך' ונושאי כליהם המרכזיים, אם אכן קיים פטור מטבילה בבית עסק שמוכר מזון מוכן. ולא רק ששתקו, אלא גם הביאו את דיני טבילת כלים בחדא מחתא עם דיני הגעלת כלים, והרי ברור שדיני הגעלה חלים גם בבית עסק, וכל כי האי, היה להם לפרש דבריהם.

הרב שבתי לוי (שם) כתב שמדברי ה'בית יוסף' מוכח שדווקא כן התכוון לחדש חידוש בעניין כלי סחורה, שאם לא בא ה'בית יוסף' אלא לדון על ישראל הפטור מטבילה שמכר לישראל אחר, הוא היה יכול להיצמד לדוגמה שפתח בה של ישראל שקנה לקלפים, ולא היה צריך לעבור לישראל שקנה לסחורה. מכך דייק הרב שבתי לוי שה'בית יוסף' בא לחדש גם את עצם הפטור של כלי סחורה ולא רק לדון בדין הקונה מישראל שנפטר.

28. יסוד חיוב טבילת כלים הנקנים מוכרי, באר החיים ב (תשנ"ח) עמ' ריא-ריב, ושוב בסיכום בעמ' רכג. הרב קליין טען שהפטור בב"י מתייחס דווקא לשואל, שאין למשאל הנאה ממנו ולכן שימוש אינו מתייחס למשאל, ושונה מכך הקונה מבית עסק שעצם קנייתו היא השימוש וההנאה של בעל העסק, ולכן היא מתייחסת אליו ומחייבתו בטבילה.

29. טבילת כלים בבתי מלון, מוריה רפא-רצ (תשס"ג) עמ' קכא: כתב שכן 'ריהטת האחרונים'.

30. 'ואכלת ושבעת', לרבנים קנוהל ואריאל, עמ' 124.

31. דור המלקטים, יו"ד ח"ג ס' קכ סעי' ח אות לח עמ' 1837-1839.

32. הרחבתי בזה במאמרי: 'שימוש בכלי שאינו טבול שלא לצורך אכילה', אמונת עתיד 126 (שבט תש"פ) עמ' 91-93. ולמרות ההרחבה שם, והבאת דעה חולקת מחכמים בני הדורות האחרונים - עומד אני על כך שהפטור הוא פשוט ואין בו חידוש, וכפי שעולה מסגנון לשון הב"י.

33. עבודה זרה עה ע"ב.

ומכיוון שכלים המשמשים בעצמם לסחורה אינם נוגעים באוכל כלל ואין כל חידוש בפטור שלהם, הכריח שה'בית יוסף' התכוון לכלים של עסק הסעדה.³⁴ ההבנה שדברי ה'בית יוסף' עצמם עוסקים בכלי עסק ולא בכלים שנסחרים בעצמם היא מחודשת, וכמדומה שלא מצאנו לה חבר בכל האחרונים שעסקו בסוגיה, כולל אלו שפטרו כל עסק.³⁵ לגופו של עניין, קשה להעמיס הבנה זו בלשונות ה'בית יוסף': 'קנה כלי מגוי לסחורה... לא היה עומד אלא לסחורה... בלוקח מהעומדין אצל ישראל לסחורה'. מלשונות אלו נראה שהכלי עצמו עומד לסחורה ולא שמדובר בכלי של עסק להסעדה. הרב שבתי לוי הקשה על ההבנה שהכלי עצמו עומד לסחורה מכך שה'בית יוסף' שינה מהדוגמה של קלפים לדוגמה של סחורה, ואם הכלי עצמו עומד לסחורה לא ברור מדוע ה'בית יוסף' שינה, אך נראה שיש ליישב זאת בפשטות רבה: ה'בית יוסף' עוסק בישראל שקנה מגוי ולאחר מכן מכר לישראל אחר, והציור הפשוט של מצב זה אינו במי שקנה לקלפים, שכן בסתמא דמילתא הקונה לקלפים אכן ישתמש לקלפים ולא יתחרט וימכור, ולכן כתב ה'בית יוסף' שקנה לסחורה. וכאמור, מסגנון לשון ה'בית יוסף' נראה שלא ראה בדבריו חידוש בנוגע לפטור הישראל הראשון אלא רק בנוגע לפטור הישראל השני, ולכן אין התייחסות בדברי הרב שבתי לוי, וגם לא לפשטות דברי חז"ל והראשונים ונושאי כלי ה'שלחן ערוך' המרכזיים שלא הזכירו פטור כזה.³⁶

34. הנה לשונו: 'אם הבית יוסף רצה לחדש רק את החידוש השני שאף אם קנה הישראל השני יהיה פטור מטבילה, היה הבית יוסף אומר על דברי ההגה' אשר"י לא רק בשאול פטור מטבילה אלא אף בקנה פטור מטבילה, ולא היה מביא דוגמא נוספת של ישראל שקנה לסחורה וכו' ומכאן שהביא דוגמא מיוחדת והאריך בלשונו וכתב ונראה לי דאף אם לקחם הראשון לסחורה וכו', משמע שבא לחדש עוד חידוש שאף כלי סחורה יהיו פטורים מטבילה. [כותרת: מה חידוש יש בכלי סחורה] לאחר שראינו שהבית יוסף בא לחדש שני חידושים ולא רק חידוש אחד, נמשיך ונעיין בדברי הבית יוסף. אם הבית יוסף רצה לחדש לנו עוד חידוש דאף כלי סחורה אינם חייבים בטבילה. דהיינו לא רק כלים שקנאם לקלפים מהגוי אלא אף כלים שקנאם לסחורה. צריך להבין מה חידוש בדבריו, דאם נאמר דאותה סחורה היינו כלי סחורה ממש שעומדים למכירה, מה חידוש גדול יש כאן שלזה טרח הבית יוסף לכתוב מקרה מיוחד, והרי זה פשוט שכל כלי שהוא אינו עומד לאכילה אין שם כלי סעודה עליו וכמו לקלפים שאינו עומד לסעודה פטור מטבילה אף כלים שעומדים לסחורה שאינם עומדים לאכילה ממש כרגע אינו חייב בטבילה. וזה היה פשוט. [כותרת: כלי סחורה אף שאוכלים בהם] אלא בהכרח לומר דבא הבית יוסף לומר לנו חידוש גדול, דכלי סחורה אלו אף כלים של אולמות ומסעדות דאף שאוכלים איתם ממש יהיו פטורים מטבילה, דכיון שלא נכנסו לבעלות פרטית אין עליהם שם של כלי סעודה אלא כלי סחורה ויהיו פטורים מטבילה'.

35. להרחבה נוספת בסוגיה ולסקירת מקורות רבים, ראה במאמרים הבאים: הרב יצחק דביר, 'טבילת כלים בבתי עסק', אמונת עתיד 104 (תמוז תשע"ד) עמ' 110-118; נדפס שוב בספר כשרות כהלכה א (תש"פ) עמ' 347-357; הרב חיים כהן, 'אכילה ושתיה בקיוסקים ובמסעדות בכלים שאינם טבולים', מקבציאל כח (תש"ס) עמ' ריט-רכא; הרב מיכאל פריק, 'שימוש בבתי הארחה בכלים שלא הוטבלו', אור תורה גיליון שנה (תמוז תשנ"ז) סי' תקיב, עמ' תשפט-תשצה.

36. בשולי הדברים, יש לעמוד על הנמקתו של הרב שבתי לוי לפטור שקיים לשיטתו בכלי עסק: '... כלים של אולמות ומסעדות, דאף שאוכלים איתם ממש יהיו פטורים מטבילה, דכיון שלא נכנסו לבעלות פרטית...'. ועוד כתב: 'אם נאמר שטעם הפטור מחיוב טבילת כלים לכלי סחורה, זה מכיון שאין עליהם שם בעלות פרטית, אף באולמות ומסעדות, כיון שאין על הכלים שם של בעלות פרטית אלא הם מיועדים לאורחים בכל יום לאדם אחר, כל כלים אלו יהיו פטורים מטבילת כלים. ולמרות שבעל הכלים הוא ידוע כגון בעל המסעדה, מכל מקום כיון שיעוד הוא לאכילת כל אדם אין המשתמש ידוע, דהוא עומד לכל אדם'. במציאות, אולמות ומסעדות בהחלט יכולים להיות בבעלות פרטית, ובוודאי שעסקי מזון רבים בתקופת ה'ב' היו בבעלות פרטית. לא ברור אפוא מה הקשר בין 'יעוד לאכילת כל

ג. טבילת כלים במרכז רפואי

לאור כל זאת, יש לדון במרכז רפואי ציבורי. מרכז רפואי אינו מקום סחורה, ומטרת הקמתו אינה רווח כלכלי של פרט מסוים אלא טובת הכלל. מרכזים רפואיים אף מתוקצבים מכספי המדינה, שנגבים מכלל האזרחים, והם נתונים בבעלות ציבורית. במרכז רפואי, עובדי המטבח ומנהליו הם שכירים בעלמא, ואין להם כל בעלות על הכלים או המאכלים. ואמנם מרכז רפואי מנהל רישום מדוקדק של מספר המאושפזים ומגיש אותו למדינה לצורך קבלת החזר כספי, אך הליך התקצוב של מרכז רפואי הוא מורכב ומושפע ממרכיבים רבים, ולפחות רוב המרכזים הרפואיים אינם בבעלות פרטית אלא בבעלות המדינה ומחויבים לה, ולכן נראה שברוב המקרים, אין להגדיר את המרכז הרפואי כסוחר אלא כזרוע של המדינה הדואגת לאזרחיה. לאור זאת, מסתבר שאף הפוטרים מטבילה בבית עסק משום שמחילים בו דין 'כלי סחורה' לא יפטרו מסיבה זו במרכז רפואי. ואכן, חיוב טבילת כלים במרכז רפואי הוזכר כדבר פשוט בדברי פוסקי הדורות האחרונים: שו"ת 'מנחת שלמה'³⁷; 'הכשרות למעשה' בשם ר"מ אליהו ור"ש משאש.³⁸ כעין זה כתבו פוסקים נוספים בנוגע לכלי צה"ל: שו"ת 'הר צבי'³⁹; שו"ת 'משיב מלחמה'.⁴⁰

עם זאת, יש לדון על חיוב הטבילה במרכז רפואי מצד אחר, והוא הגדרת הבעלות הציבורית במדינת ישראל לא כבעלות יהודי, אלא כשותפות יהודי וגוי. על שותפות יהודי וגוי, כתב ה'איסור והיתר הארוך' (שער נח סי' צא) שפטורה מטבילה, וזו לשונו: 'דהא בודאי אין יוצא מידי שום טומאה דטבילה זו דעדיין שם ושותפות הכנעני עלי', ודבריו הובאו בהסכמה ברמ"א⁴¹ ובנושאי כליו. עוד יש לדון על האפשרות להגדיר את הבעלות הציבורית במדינת ישראל כבעלות מופשטת של המדינה כיישות עצמאית שאינה שותפות בעלמא של כלל האזרחים אלא יצירה חדשה שעומדת בפני עצמה שאינה מוגדרת כממון ישראל. פוסקי זמננו נדרשו לשאלה כיצד להגדיר את הבעלות הציבורית במדינת ישראל. יש שדנו לומר שמכיוון שיש במדינה מיעוט המצוי של גויים, הרי שדין נכסיה כשותפות יהודי לגוי. אולם, נראה שהדעה העיקרית בהלכה ובמנהג בפועל היא שנכסי המדינה נחשבים נכסי ישראל. כעין זה נכתב בספר 'בכור קדשים'⁴² בשם הרב יוסף שלום אלישיב בנוגע לנכסי קיבוץ שבין חבריו נמנים גם גויים, שאין בכך כדי לפטור מבכורה מדין שותפות הגוי. כעין זה עולה מדברי הרב יהודה עמיחי בנוגע לקיבוץ.⁴³ וכן

-
- אדם ואין המשתמש ידוע' ובין המונח 'בעלות פרטית' (או 'שם בעלות פרטית'). כמדומה שגם בהנמקתו זו חידש הרב שבתי לוי חידוש שלא מופיע בכל האחרונים, כולל אלו שפטרו כלי עסק מטבילה. יש להוסיף שאם יסוד הפטור הוא בכך ש'אין המשתמש ידוע', יש לפטור גם בית תמחוי מטבילת כלים, ואף אם המזון מחולק בחינם ללא כל אפשרות להגדירו כ'סחורה', וזהו חידוש שלישי של הרב שבתי לוי שלא מצאנו לו חבר.
37. שו"ת מנחת שלמה (מהד' תשנ"ט; ח"ב סי' סו אות יד; לכאורה במהד' תשס"ה התשובה אינה מופיעה, ולא ברור מדוע).
38. הכשרות למעשה, עמ' רי הערה נה.
39. שו"ת הר צבי, יו"ד סי' קט. והאר"ך בעניינים אחרים אך לא בעצם החיוב בכלים שבבעלות צה"ל.
40. שו"ת משיב מלחמה, ח"ב סי' קמז.
41. רמ"א, יו"ד סי' קכ סעי' יא.
42. בכור קדשים, ח"א עמ' כד-כה.
43. 'יבול קיבוצים שיש בהם חברים נכרים', התורה והארץ ד (תשנ"ט) עמ' 313-316.

כתב הרב משה גנץ בנוגע לקיבוץ.⁴⁴ ויעוין עוד במאמרים שונים בקובץ 'הקיבוץ כהלכה', ובשו"ת באהלה של תורה,⁴⁵ ובמאמר של הרב אליעזר מלמד⁴⁶ הכולל חוות דעת משפטית שכתב פרופ' ידידיה צ' שטרן לצורך הדיון ההלכתי. וכן המנהג פשוט, לקבוע מזוזות במרכזים רפואיים ובקיבוצים ובמוסדות נוספים של המדינה, כגון בסיסי צה"ל, משרדי ממשלה, בתי משפט, משרדי רשויות מוניציפליות, מוסדות חינוך ועוד. מכל זה נראה שאף אם יש מקום לטבול בלי ברכה בגלל מורכבות בהגדרת הבעלים, נראה שאין ביסוס לפטור מטבילה לגמרי מטעם זה, ולא בכדי הסכימו הפוסקים הנ"ל לחיוב.

סיכום

א. ה'בית יוסף' הניח שאין חיוב טבילה ביהודי הקונה מגוי כלים כדי לסחור בהם, מבלי להשתמש בהם לאכילה. יש אחרונים שלמדו מכך גם ליהודי הקונה כלים כדי להכין אוכל ולסחור בו: בשו"ת 'טוב טעם ודעת' הקל בדבר, בצירוף צדדי היתר נוספים: מאכל שלקוחותיו הם גויים, וכלי שאינו ראוי לשמש למטרות אחרות. ה'בית אדם', ה'שבט סופר' ואחרונים נוספים הקלו בכלי זכוכית והחמירו בכלי מתכת. ב'דרכי תשובה' וב'יחווה דעת' הקלו גם בכלי מתכת.

ב. לעומת זאת, הועלו שתי סיבות עיקריות להחמיר. סיבה ראשונה: ה'איסור והיתר הארוך' כתב שבשואל כלי סחורה כדי להשתמש בהם למאכל, חל חיוב טבילה, והש"ך והט"ז הסכימו לכך למעשה, ולכאורה אף בנידונו חל חיוב על לקוחות בית העסק. אמנם ה'פרי חדש' ואחרונים נוספים לא הסכימו להחמרת הש"ך והט"ז.

ג. סיבה שנייה: ה'חזון איש', הרש"ז ואירבך ופוסקים נוספים דחו את הלימוד מכלי סחורה לכלים המשמשים למאכלי סחורה. ואכן, נראה שמה'בית יוסף' אין מקור להקל בכלים המשמשים למאכלי סחורה, ומסגנון לשונו לא נראה שהתכוון להיתר מחודש אלא לפטור הפשוט והברור שקיים בכלי שאינו משמש בפועל לאכילה אלא לסחורה, ואינו נוגע כלל למאכלים.

ד. במרכז רפואי נראה שאף המקילים מודים שאין לפטור מדין כלי סחורה, שכן אין מדובר בסחורה בין ספק ללקוח אלא בפעילות שנועשית על ידי הציבור ועבור הציבור. עם זאת, במרכז רפואי יש מקום לפטור מטבילה מסיבה אחרת של בעלות גוי, שלכאורה קיימת במידה מסוימת בכל הרכוש הנמצא בבעלות ציבורית של מדינת ישראל, שיש בה מיעוט המצוי של גויים. אפשרות נוספת להגדרת הבעלות היא ישות עצמאית ששונה משותפות. מכל מקום, הכרעת הפוסקים למעשה היא לדון בעלות כזו כבעלות ישראל, ולכן למעשה יש לטבול את הכלים במרכז רפואי, ואף אם יש מקום להימנע מלברך, נראה שאין ביסוס לפטור לגמרי מטבילה מטעם זה.

44. 'מחצית השקל לשעה ולדורות', קבעוני לדורות עמ' 38 הערה 13; והשוו לדבריו בספר הקיבוץ בהלכה, עמ' 189.

45. שו"ת באהלה של תורה, ח"א סי' ג.

46. 'מדינה יהודית וחברה בע"מ - מעמדם בהלכה לעניין טבילת כלים', אתר 'שיבת הר ברכה'.